

поведения лиц, осужденных к наказаниям, не связанным с лишением свободы. На основе результатов исследования сделаны конкретные предложения по усовершенствованию Конституции Украины, Уголовно-исполнительного кодекса Украины и Закона Украины «О высшем образовании».

Ключевые слова: высшее образование, интеллект, предупреждение преступности, наказания, не связанные с лишением свободы.

Summary

Tkachuk V. Higher Education as One of the Factors Preventing Crime (Based on Results of the Study of the Mechanism of the Illegal Behavior of Persons Sentenced to Punishments not Connected with Imprisonment).

In this paper the author examines the place and role of higher education as one of the factors preventing crime. For writing the scientific article the results of case studies of the mechanism of wrongful conduct of persons sentenced to punishment not connected with imprisonment were used. Based on the results of the research work the author made certain proposals for amending the Constitution of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Higher Education".

Key words: higher education, intellect, crime prevention, punishments not connected with imprisonment.

Отримано 1.04.2013

УДК 343.21

З. А. ЗАГИНЕЙ (ТРОСТЮК)

Зоя Аполлінаріївна Загиней (Тростюк), кандидат юридичних наук, доцент, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України

**ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ДЕФІНІЦІЙ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ПОНЯТЬ ЯК ЗАСОБУ ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ
(НА ПРИКЛАДІ РОЗДІЛУ XVII ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КК УКРАЇНИ
«ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ»)**

У сучасних умовах неузгодженості кримінально-правових приписів особливої наукової актуальності та гостроти набуває проблема їх тлумачення, спрямованого на точне, однакове та правильне розуміння. Сутність правової інтерпретації становить діяльність щодо визначення зв'язку між поняттям та відповідною законодавчою дефініцією. Справедливим є твердження М. О. Власенка про те, що тлумачення права та формулювання дефініцій – органічно пов'язані явища¹.

Проблема законодавчих дефініцій була предметом уваги багатьох теоретиків права, серед яких відзначимо наукові праці С. С. Алексєєва, Л. Ф. Апта, В. К. Бабаєва, В. М. Баранова, М. О. Власенка, Т. В. Кашаніної, Д. А. Керімова, А. Нашиц, О. С. Піголкіна, В. В. Пітецького, Ю. А. Тіхомірова, В. Ю. Тураніна та інших. Проблема законодавчих дефініцій кримінально-правових понять розглядалася у працях П. П. Андрушка, О. І. Бойка, Н. О. Лопашенко, М. Й. Коржанського, Н. Ф. Кузнецової, В. О. Навроцького, К. К. Панька, М. М. Сивака, А. І. Ситнікової, С. С. Тіхонової, М. І. Хавронюка та інших вчених-криміналістів. Однак, у працях цих науковців пропонуються різні визначення поняття «законодавча дефініція», приділяється мало уваги основним правилам їх формулювання.

Насамперед, зупинимося на виділенні істотних ознак поняття «законодавча дефініція кримінально-правового поняття» (далі – *законодавча дефініція*).

По-перше, зазначимо, що законодавчі дефініції є нетиповим правовим засобом, який застосовують суб'єкти тлумачення та який розкриває зміст поняття шляхом вказівки на його основні юридично значущі ознаки з метою забезпечення єдності праворозуміння та правозастосування. Одночасно законодавчі дефініції є нормативно-правовими приписами особливого типу, які нетотожні самим кримінально-правовим нормам. Дефініції не входять у склад самого правила поведінки, яке безпосередньо регулює суспільні відносини. Як вказують М. М. Вопленко та М. Л. Давидова, правило буде діяти і за відсутності відповідної дефініції. Саме у цьому проявляється допоміжна функція дефініцій. Вони не «прив'язані» до конкретної норми та існують найчастіше як самостійні частини правового акта протягом всієї дії правової норми, яка вміщує відповідне поняття².

По-друге, законодавча дефініція – це логічне визначення, яке встановлює відмінні ознаки предмета або значення поняття, його зміст та обсяг. При цьому важливою рисою законодавчих дефініцій є перерахування не всіх, а лише істотних ознак. Як зазначав А. А. Піонтковський, істинність юридичного визначення зале-

жить від того, наскільки істотними для відповідного поняття є вказані у ньому ознаки³. Дефініція ніколи повністю не вичерпує змісту кримінально-правового поняття.

По-третє, законодавча дефініція – це визначення, яке дається уповноваженим органом держави у КК України з метою використання у практичній правозастосовній діяльності. Кожен адресат повинен знати вектор думки законодавця, його погляд на тлумачення того чи іншого поняття.

По-четверте, законодавчі дефініції є особливими, обов'язковими державно-владними приписами, тобто, за їх допомогою забезпечується їх нормативно-директивне роз'яснення.

По-п'яте, тимчасовий характер законодавчих дефініцій. Як вдало зазначає Д. А. Керімов, кожне нове та більш складне юридичне поняття синтезує в собі попередні визначення, зв'язки та відносини відповідного явища і тим самим є тією «ланкою», яка все більше підводить дослідника до «духовно конкретного» вираження правової дійсності⁴. Тобто, законодавчі дефініції характеризуються своєрідною динамічністю. Як справедливо та точно підмітив Р. Дюбюк, якщо дослідник потрапляє «у полон» до дефініцій, він може втратити здатність роззивати свою науку⁵.

Враховуючи зазначені вище ознаки, запропонуємо таке визначення поняття «законодавча дефініція кримінально-правового поняття»: це нетиповий тимчасовий правовий засіб, особливий нормативно-правовий припис, за допомогою якого здійснюється юридичне тлумачення кримінально-правових норм, розкривається зміст понять шляхом вказівки на його істотні юридично значущі ознаки, а також на відмінні ознаки предмета або значення поняття з метою забезпечення єдності праворозуміння та правозастосування, що дається уповноваженим органом держави у Кримінальному кодексі України (*дали* – КК), за допомогою якого забезпечується нормативно-директивне роз'яснення відповідних приписів.

Зазначимо, що законодавчі дефініції первісно формулювалися під час кодифікації кримінального законодавства України та були закріплені у КК України 2001 року. У процесі поточної правотворчості спостерігаємо спонтанне та безсистемне реформування кримінального законодавства України, у тому числі оновлення норм розділу XVII Особливої частини (*дали* – ОЧ) КК «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»⁶. Як правило, цей процес планується та відбувається за відсутності належних теоретичних та методологічних розробок. У зв'язку з цим спостерігаються повтори, колізії та суперечності у законодавчих дефініціях, що істотно знижує ефективність реалізації кримінально-правових норм.

Проаналізуємо особливості конструювання дефініцій кримінально-правових понять, закріплених у нормах розділу XVII ОЧ КК. За способом розташування такі законодавчі визначення розміщені: по-перше, у диспозиціях кримінально-правових норм («зловживання владою або службовим становищем» – ч. 1 ст. 364, «зловживання повноваженнями» – ч. 1 ст. 364-1, «перевищення влади або службових повноважень» – ч. 1 ст. 365, «перевищення повноважень» – ч. 1 ст. 365-1, «особи, які надають публічні послуги» – ч. 1 ст. 365-2, «службове підроблення» – ч. 1 ст. 366 КК України, «службова недбалість» – ч. 1 ст. 367, «незаконне збагачення» – ч. 1 ст. 368-2, «підкуп» – ч. 1 ст. 368-3, ч. 1 ст. 368-4, «зловживання впливом» – ч. 1 ст. 369-2, «провокація підкупу» – ч. 1 ст. 370). По-друге, у примітках статей розділу XVII ОЧ КК («службова особа» – ч. 1, 2 прим. ст. 364, «неправомірна вигода» – прим. ст. 364-1, «службові особи, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище» – ч. 2 прим. ст. 368, «особи, уповноважені на виконання функцій держави» – прим. ст. 369-2). По-третє, у примітках статей інших розділів ОЧ КК («вимагання неправомірної вигоди» – ч. 3 прим. ст. 354).

Не можна відносити до законодавчих дефініцій уточнення кримінально-правових понять (наприклад, «повторність» – ч. 2 прим. ст. 354 КК), а також їх критерії (наприклад, «істотна шкода» – ч. 3 ст. 364, «тяжкі наслідки» – ч. 4 ст. 364, «неправомірна вигода у значному, великому та особливо великому розмірах» – ч. 1 прим. ст. 368, прим. ст. 368-2).

Структуру будь-якого визначення можна розглядати як з точки зору логічних операцій, так і з урахуванням філологічних вимог та текстуальних особливостей. Так, у логіці дефініція складається з двох компонентів: дефієндуму; дефінієнсу. «Дефієндум – це поняття, зміст якого розкриваються». «Дефінієнс – це поняття, за допомогою якого розкривають зміст дефієндуму»⁷. Окрім цього, категоріями членування законодавчих дефініцій, які сформульовані у вигляді речень, є тема та рема⁸. Тема позначає предмет повідомлення, рема включає в себе зміст такого повідомлення. Тема – це елемент, який позначає «дане», а рема повідомляє «нове»⁹. Близькими до понять «тема» та «рема» є поняття, які використовуються у зарубіжній лінгвістиці: «топік» (назва) та «комент» (тлумачення). Топік – це «центр уваги», за допомогою якого вказується тема тексту. Коментар слугує для викладення інформації, яка повідомляється¹⁰. Тобто, поняття, яке визначається, виступає темою, а сама дефініція – ремою.

У законодавчих дефініціях розділу XVII ОС КК, як правило, тема передує ремі (наприклад, «зловживання повноваженнями, тобто...»). Однак мають місце і випадки, коли рема передує темі (так, у ч. 1 ст. 368-2 спочатку визначається саме поняття незаконного збагачення, а вже після нього у дужках повідомляється саме поняття, яке роз'яснюється).

Окрім цього, характерною особливістю законодавчих дефініцій розділу XVII ОЧ КК є своєрідний вигляд теми: поняття, яке визначається – іменник – на відміну від загальноновизнаної форми називного відмінку має форму орудного відмінку¹¹: «під вимаганням» (ч. 3 прим. ст. 354), «службовими особами» (ч. 1 прим. ст. 364) тощо. Спостерігаємо такий вигляд теми при формулюванні законодавчих дефініцій кримінально-правових понять у примітках статей XVII ОС КК. Що стосується визначень, які розташовані законодавцем у диспозиціях кримінально-правових норм, то законодавець послуговується загальноновизнаною

формою називного відмінку поняття У законодавчих дефініціях, розташованих у примітках статей ОЧ КК використовуються певні орієнтуючі та сигнальні елементи. Так, орієнтуючими елементами є вказівка на порядковий номер статей, щодо який здійснюється офіційне тлумачення відповідного поняття («у статтях 364, 365, 368, 368-2, 369 цього Кодексу» – ч. 1 прим. ст. 364). Вважаємо, що у випадках використання у дефініції орієнтуючих елементів недоцільно вказувати на «цей Кодекс» (у відповідних відмінках), оскільки всі законодавчі визначення понять поширюються лише на цей нормативний акт. Сигналізуючим елементом теми у законодавчих дефініціях, розмішених у примітках статей, виражений словами: «є», «прирівнюються», «визнаються» (ч.ч. 1, 2 прим. ст. 364, ч. 2 прим. ст. 368, прим. ст. 369-2), «вважається», «вважаються» (ч.ч. 3, 4 прим. ст. 364, ч. 1 прим. ст. 368, прим. ст. 368-2), «слід розуміти» (прим. ст. 364-1).

За способами визначення законодавчої дефініції розділу XVII ОС КК у більшості належать до описових (казуїстичних). Наприклад, «неправомірна вигода» – прим. ст. 364 КК, у ній перераховуються предмети, що належать до такої вигоди: грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи. Окрім цього, казуїстичні дефініції бувають такими, що сформульовані у вигляді закритого переліку (наприклад, визначення службової недбалості у ч. 1 ст. 366 КК) або закритого переліку (наприклад, особами, які надають публічні послуги окрім тих, що перераховані у ч. 1 ст. 365-2 та ч. 1 ст. 368-4 КК, названо «особу, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг»). Законодавець перелік таких осіб «не закритий», оскільки вказав, що ними є в «точку числі» – і далі перерахував, хто саме). Вважаємо, що другий випадок є вкрай невдалим, оскільки не дає чіткої та однозначної відповіді на питання про те, які саме ознаки, частини предмета належать до змісту поняття, яке визначається. Надзвичайно актуальним це питання є у випадку, який ми наводили як приклад використання відкритого переліку при формулюванні дефініції. Адже встановити точно, хто належить до осіб, які надають публічні послуги сьогодні фактично неможливо, оскільки у законодавстві України відсутнє визначення поняття «публічні послуги», а в теорії права існують різні, іноді діаметрально протилежні інтерпретації цього поняття. Більшість науковців вважає, що такий тип дефініції, коли перераховуються індивідуальні ознаки або частини предмета, менш вдалий, ніж абстрактні (родовидові) визначення, коли спочатку вказується родова ознака, а потім виокремлюються видові відмінності від інших предметів, які належать до цього ж роду¹². Однак, не можемо погодитися з таким твердженням. Вважаємо, що вибір типу законодавчої дефініції – абстрактної або описової – залежить від потреб кримінально-правової охорони тих чи інших суспільних відносин. Адже досить часто закритий перелік, за допомогою якого формулюється зміст відповідного поняття може бути більш корисним у житті при застосуванні кримінально-правової норми, ніж абстрактна дефініція, яка допускає вільне встановлення змісту кримінально-правового поняття, а отже тлумачення норми права.

За ступенем доступності змісту дефініції кримінально-правового поняття у розділі XVII ОС КК використовуються, на превеликий жаль, як правило, незрозумілі дефініції, які містять такі ознаки, що вимагають додаткового роз'яснення, є багатозначними або невідомими. Зокрема, згідно з приміткою ст. 364-1 КК неправомірною вигодою визнаються грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав. Для з'ясування змісту цього поняття необхідно звертатися до цілої низки нормативних актів, які містять визначення відповідних частин предмета, який визначається (зокрема, у Податковому кодексі України (п. 14.1.120 ст. 14) передбачено, що таке нематеріальні активи)¹³. Більше того, точно встановити зміст поняття «неправомірна вигода» досить складно через те, що чинне законодавство України не визначає понять «переваги», «пільги», які є складовою дефініції поняття «неправомірна вигода». Принагідно зазначимо, що в розділі XVII ОЧ КК спостерігається парадоксальна ситуація щодо дефініції поняття «неправомірна вигода» та критерієм розміру такої вигоди (значного, великого та особливо великого), який визначається у примітці ст. 368-2 КК та яка описана як грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову. Відзначимо, що така дефініція була закріплена і в КК України, і в Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції»¹⁴. Однак, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» визначення поняття «неправомірна вигода» було змінено у цих двох нормативних актах. У них була закріплена така законодавча дефініція, як і в прим. ст. 364-1 КК. Незважаючи на те, що і стаття 368-2 КК також зазнала змін згідно з зазначеним вище Законом, тим не менше законодавець не підійшов системно до цього та не вніс відповідних змін у примітку ст. 368-2 КК. Це неприпустимо у нормотворчій діяльності. Оскільки фактично у КК поняття «неправомірна вигода» має дві дефініції – у примітці ст. 364-1 та примітці ст. 368-2 КК. При цьому у першій вказується, що дефініція поняття поширюється і на ст. 368-2 КК. Як повинен був діяти законодавець у такому випадку? Вихід, на нашу думку, дуже простий – виключити вказівку на те, що таке неправомірна вигода з примітки ст. 368-2 КК, залишивши лише критерій її значного, великого та особливо великого розміру.

Таким чином, аналіз загальнотеоретичних підходів до поняття «законодавча дефініція» дозволив виокремити його істотні ознаки та запропонувати авторське визначення поняття «законодавча дефініція кримінально-правового поняття». Окрім цього, проаналізовані особливості конструювання законодавчих дефініцій у нормах розділу XVII ОЧ КК. Зробимо висновок, що законодавцю необхідно надзвичайно скрупульозно підходити до формулювання таких дефініцій, оскільки вони набувають ознак нормативності та впливають на належну охорону суспільних відносин.

- ¹ Власенко Н. А. Судебные правовые дефиниции: природа, функции, основания деления и виды / Н. А. Власенко // Журнал российского права. – 2009. – № 12. – С. 59.
- ² Вопленко Н. Н. Правовые дефиниции в современном российском законодательстве / Н. Н. Вопленко, М. Л. Давыдова // Вестник Нижегородского ун-та им. Н. И. Лобачевского. – 2001. – № 1. – С. 66.
- ³ Пионтковский А. А. К методологии изучения действующего права / Ученые записки ВИЮН. – М., 1946. – Выпуск 6. – С. 37.
- ⁴ Керимов Д. А. Диалектический путь познания права / Д. А. Керимов // Методологические проблемы советской юридической науки. – М.: Наука, 1980. – С. 29.
- ⁵ Дюбюк Р. Состояние терминологии на современном этапе // Материалы Международного симпозиума «Теоретические и методологические вопросы терминологии» / Р. Дюбюк. – М., 1979. – С. 23.
- ⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 7 квітня 2011 р. з наступними змінами // Голос України. – 2011. – № 107. – 15 червня; Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України від 18 квітня 2013 року // Голос України. – 2013. – № 90. – 17 травня.
- ⁷ Хоменко І. В. Логіка: теорія та практика / І. В. Хоменко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – С. 61.
- ⁸ Firbas J. Some aspect of Czechoslovak approach to the problem of F.S.P. // Papers prepared for the Symposium held at Mariánské Lázně 12–14 October 1970. – Marienbad, 1970. – P. 11.
- ⁹ Danes F. F.S.P. and organization of the text // Papers prepared for the Symposium held at Mariánské Lázně 12–14 October 1970. – Marienbad, 1970. – P. 4.
- ¹⁰ Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. – М.: Прогресс, 1978. – С. 355–356.
- ¹¹ Ситникова А. И. Законодательная текстология уголовного права: монография / А. И. Ситникова. – М.: Юрлитинформ, 2011. – С. 319.
- ¹² Кнапп В. Логика в правовом сознании / В. Кнапп [Под ред. А. В. Венгерова]. – М.: Прогресс, 1987. – С. 294; *Ант Л. Ф.* Правовые дефиниции в законодательстве / Л. Ф. Ант // Проблемы юридической техники: формирование и состав. – Нижний Новгород, 2000. – С. 309; *Хижняк С. П.* Юридическая терминология: формирование и состав / С. П. Хижняк. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1997. – С. 13.
- ¹³ Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.
- ¹⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>

Резюме

Загине́й (Тростюк) З. А. Особливості конструювання законодавчих дефініцій кримінально-правових понять як засобу офіційного тлумачення (на прикладі розділу XVII Особливої частини КК України «злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»).

У статті розглядаються проблеми законодавчих дефініцій понять. Визначені ті істотні ознаки, які їх характеризують. Запропоноване авторське визначення поняття «законодавча дефініція кримінально-правового поняття». Показаний взаємозв'язок законодавчих дефініцій з тлумаченням. Розглядаються особливості конструювання законодавчих дефініцій у розділі XVII Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Констатовано, що дефініції у ньому розміщені у диспозиціях кримінально-правових норм, у примітках статей цього розділу, а також у примітках статей інших розділів. З урахуванням філологічних вимог та текстуальних особливостей встановлене співвідношення між темою та ремою відповідних законодавчих дефініцій. Встановлено, що більшість законодавчих дефініцій розділу XVII належать до описових (казуїстичних). При цьому автор вважає, що досить часто закритий перелік може бути більш корисним, ніж абстрактна дефініція. Більшість законодавчих дефініцій належить до незрозумілих.

Ключові слова: законодавча дефініція, визначення, кримінально-правове поняття, тема, рема.

Резюме

Загине́й (Тростюк) З. А. Особенности конструирования законодательных дефиниций уголовно-правовых понятий как средства официального толкования (на примере раздела XVII Особенной части УК Украины «преступления в сфере служебной деятельности и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг»).

В статье рассматриваются проблемы законодательных дефиниций понятий. Определены те существенные признаки, которые их характеризуют. Предложено авторское определение понятия «законодательная дефиниция уголовно-правового понятия». Показана взаимосвязь законодательных дефиниций с толкованием. Рассматриваются особенности конструирования законодательных дефиниций в разделе XVII Особенной части УК Украины «Преступления в сфере служебной деятельности и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг». Констатировано, что дефиниции в нем размещены в диспозициях уголовно-правовых норм, в примечаниях статей этого раздела, а также в примечаниях статей других разделов. С учетом филологических требований и текстуальных особенностей установлено соотношение между темой и ремой соответствующих законодательных дефиниций. Определено, что большинство законодательных дефиниций раздела XVII относятся к описательным (казуистическим). При этом автор считает, что довольно часто закрытый перечень может быть более полезным, чем абстрактная дефиниция. Большинство законодательных дефиниций относится к непонятным.

Ключевые слова: законодательная дефиниция, определение, уголовно-правовое понятие, тема, рема.

Summary

Zaginey (Trostyuk) Z. Design features of legal definitions criminal legal terms as a means of interpretation (the case of section XVII of the Criminal Code of Ukraine «crimes in performance management and professional activities related to the provision of public services»).

This paper addresses the problem of legal definitions of concepts. Identified those essential features that characterize them. The author's definition of «legal definition of criminal law concepts». The relationship of legal definitions of interpretation. The features of designing legislative definitions in Chapter XVII of the Criminal Code of Ukraine «Crimes in service activities and professional acti-

vities related to the provision of public services». Stated that the definition of it located in the disposition of criminal law, the articles of this chapter notes and footnotes articles in other sections. Subject to the requirements of philological and textual features installed on the relationship between Remo and relevant legal definitions. Found that most legal definitions of Section XVII belong to the descriptive (casuistic). The author believes that the often closed list can be more useful than an abstract definition. Most legal definitions to be misunderstood.

Key words: legal definition, the definition of criminal legal concept, subject, particular.

Отримано 12.02.2013

УДК 343.8

І. С. ЯКОВЕЦЬ

Ірина Станіславівна Яковець, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, докторант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності НАПрН України

ОБ'ЄКТ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ТА ЙОГО ЦІЛЬОВА ОРІЄНТАЦІЯ

Однією з ключових проблем, які підлягають дослідженню при обґрунтуванні концепції оптимізації процесу виконання кримінальних покарань, є питання цільової орієнтації об'єкта цієї діяльності – процесу виконання кримінальних покарань.

Незважаючи на велике значення проблеми співвідношення цілей кримінального покарання та діяльності органів і установ виконання покарань, їх комплексне дослідження в Україні в останньому десятиріччі не проводилось. Нині можна назвати роботи лише К. В. Автухова, І. Г. Богатирьова, О. А. Гритенко, А. П. Геля, О. Г. Колба, В. А. Львочкина, О. В. Лисодеда, І. С. Міхалко, М. В. Романова, А. Х. Степанюка, В. М. Трубнікова, І. С. Яковець та деяких інших науковців. Проте, незважаючи на значний внесок вказаних фахівців, можна стверджувати, що проблема визначення цільової орієнтації діяльності органів і установ виконання покарань залишається ґрунтовно та комплексно не дослідженою.

У науковій літературі доволі поширеною є думка, що головною метою процесу виконання кримінальних покарань є забезпечення досягнення цілей покарання, визначених у ст. 50 КК України. Приміром, Л. П. Фріс вказує, що завданнями політики у сфері виконання кримінальних покарань (що ототожнюється цим дослідником з діяльністю ДКВС України – прим. авт. – І. Я.) є, насамперед, забезпечення реалізації кримінальної відповідальності і досягнення цілей, визначених у ст. 1 КК України (забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам) та цілей покарання, закріплених у ст. 50 цього Кодексу (кари, виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами)¹. Є. Ю. Бараш у вступі до своєї докторської дисертації зазначає, що головна мета діяльності органів та установ ДКВС України полягає у забезпеченні умов виконання кримінального покарання, що має стати не лише карою, а й сприяти виправленню та перевихованню засуджених. Проте у подальшому (підрозділ 2.1 «Призначення, завдання та функції Державної кримінально-виконавчої служби») названий вчений-практик доводить, що головна мета діяльності органів та установ виконання покарань полягає у захисті інтересів особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими. Ця стратегічна мета деталізується низкою нормативних актів до такого рівня, за якого кожна конкретно визначена мета виступає як завдання безпосередньої кримінально-виконавчої діяльності. Є. Ю. Бараш зазначає, що перед органами та установами виконання покарань відповідно до їхнього призначення ставиться чотири основні завдання: виконання вироку суду, забезпечення процесу виправлення засуджених; спеціальне і загальне попередження (превенція). Кожне з вказаних завдань має самостійне значення, а всі вони разом розкривають зміст процесу виконання кримінального покарання. Поряд із основними завданнями органи і установи виконання покарань здійснюють різні допоміжні чи забезпечувальні функції. Особливо це характерно для установ виконання покарань². О. М. Джу́жа та А. В. Кирилюк вважають за доцільне запропонувати і створити «модифіковану» соціально-правову систему – Пенітенціарну систему України (на заміну кримінально-виконавчої), яка вмщувала б у собі не тільки цілі, завдання та функції виконання кримінальних покарань, але й каяття щодо вчиненого особою злочину (незалежно від релігійної приналежності), що прямо пов'язано з результатами виправлення. На думку вказаних науковців, зазначені цінності присутні в процесі виконання будь-якого виду покарання, а також випро-